

Чихурський А.

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв, Волинського національного університету імені Лесі Українки

УДК 75.022.82: 658.2

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ
ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (ІСТОРИЧНИЙ ТА
ЕСТЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ, ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ)**

У статті окреслено панораму наукових досліджень, присвячених проблематиці естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва. Розглянуто і критично проаналізовано статті, монографії, посібники, що стосуються цієї теми.

Ключові слова: естетичне виховання, образотворче мистецтво, навчання, колір, естетичний смак.

Чихурский. А.

старший преподаватель кафедры изобразительного искусства института искусств, Волынского национального университета имени Леси Украинки

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО
ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ СРЕДСТВАМИ
ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА (Исторический
И эстетико-педагогический аспект, обзор источников)**

Объектом научного интереса в данной статье стали исследования, посвященные проблематике эстетического воспитания средствами изобразительного искусства. Автором рассмотрено и критически проанализировано статьи, монографии, пособия, так или иначе касающиеся этой темы.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, изобразительное искусство, обучение, цвет, эстетический вкус.

Chihursky A.

Senior Lecturer, Department of Fine Arts Institute of Art, Volyn National University named after Lesya Ukrainka

**PEDAGOGICAL TERMS OF AESTHETIC EDUCATION TEACHING
TEENS BY MEANS OF FINE ARTS (historical aesthetic and pedagogical
aspect, the survey sources)**

The article describes the panorama of research on the topics of aesthetic education by means of arts. Discussed and critically analyzed articles, monographs, books that more or less related to the topic.

Keywords: aesthetic education, art, exercises-ance, color, aesthetic taste.

Постановка проблеми. Зацікавленість до вивчення науковцями питання естетичного виховання підлітків засобами образотворчого мистецтва, зокрема, внеском провідних вітчизняних та зарубіжних науковців-педагогів нових положень, ідей щодо взаємозв'язку навчання і виховання то його ролі у формуванні свідомості майбутнього громадянина незалежної України становить вагомий частину педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає змогу виявити ступінь проведених наукових розвідок і продовжити дослідження поставленої проблеми. Однак в цілому тема естетичного виховання підлітків засобами образотворчих мистецтв досліджена не повністю. Тому дана стаття, як початковий огляд стану дослідженості є актуальною та може визначити вектор подальшої більш глибокої аналітики.

Формулювання цілей статті. У статті розглядаємо стан вивчення проблеми педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами образотворчого мистецтва на Україні в історичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Проблемі естетичного виховання засобами мистецтва педагогічна думка надає посиленої уваги, особливо в контексті образотворчих мистецтв і опори на школяра підліткового віку і не тільки. Дане питання видатні мислителі вивчали впродовж усієї історії розвитку цивілізації. Початки цього процесу можна простежити ще у розробках античних філософів. Зокрема, відомий афоризм Сократа „Пізнай самого себе” справедливо вважають зародженням ідеї естетичного виховання взагалі [1, с.260]. Учень Сократа – Платон наголошував на потребі такого мистецтва, яке „виховує бадьорість духу у громадян” [1, с.260]. Замислювався над цими питаннями і їхній послідовник, видатний філософ Арістотель, про що свідчить уведене ним поняття „мімесис”. **Мімесис** (грецьк. *mimesis* – наслідування) – естетична теорія, яка пояснює походження і сутність мистецтва наслідуванням людиною природи. Цю теорію, окрім Арістотеля, розвивали вчені епохи Відродження, просвітництва, реалісти XIX ст. Інший підхід характерний для модерністських течій.

Середньовічні філософи вважали митця посередником між „божественним логосом” і людиною. Завдання духовно-естетичного виховання покладалося на архітектуру та поезію („Собор мав стати Біблією для неписьменної людини”, а зорієнтована на еліту поезія давати „насолоту слуху і розуму”). У кожен історичний період пріоритетну роль у естетичному вихованні виконували щоразу інші види мистецтва. Так, у добу античності пріоритетними вважалися література й театр; в епоху середньовіччя – архітектура й поезія; в епоху Відродження – живопис та скульптура; у XVII–XIX ст. – музика й театр, у XX ст. – кіно.

Із початком Відродження відбулася зміна парадигми естетичного виховання, пов'язана із пріоритетом світської культури та зосередження уваги на людині як об'єкті художньої інтерпретації. У цьому сенсі, як зазначають Л. Левчук та О. Оніщенко, значний інтерес викликає науковий доробок іспанського філософа Х. Л. Вівеса, який запропонував „комплексну модель” естетичного виховання людини і розглядав педагогіку як науку про всебічне виховання людини, що ґрунтується на поступовому розвитку її природних здібностей [1, с. 261].

У XVII ст. було закладено основи естетичного руху, спрямованого на широку аудиторію, що досягнув свого апогею у XVIII – на поч. XIX ст., отримавши назву Просвітництво. Філософія того часу запропонувала такі фундаментальні естетичні поняття як естетичний смак (І. К. Готшед, Д. Юм, К.-А. Гельвецій) та естетичне виховання (Ф. Шіллер, „Листи про естетичне виховання людини”). Зокрема, у своїй відомій праці Ф. Шіллер зазначав, що завдання формування всебічно розвиненої гармонійної особистості може бути здійснене лише засобами мистецтва.

У другій пол. XIX–XX ст. осмислення проблеми „естетичного виховання” ускладнилося низкою світових соціально-політичних катаклізмів, стрімкістю науково-технічного прогресу і його впливом на розвиток мистецтва, виникненням великої кількості художніх напрямів, у т. ч. ірраціоналістичного елітарного мистецтва. Розвиток цих напрямів був підготовлений філософськими працями Ф. Шеллінга, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, А. Бергсона, З.Фрейда та ін., у яких утверджувалася думка про непотрібність мистецтва нижчим класам, а відтак нівелювалася ідея естетичного виховання.

В Україні практика естетичного виховання була започаткована ще в IX ст. легендарними просвітителями Кирилом і Мефодієм, які переклали Апостол і Євангеліє, а також діяльністю Ярослава Мудрого, результатом якої стало зведення собору Святої Софії в Києві, відкриття школи та бібліотеки. Логічним підсумком цього процесу стало створення Києво-Могилянської академії (1632), що органічно поєднувала просвітницьку діяльність з естетичним удосконаленням особистості.

Наступний етап практики естетичного виховання в Україні був розпочатий Г. С. Сковородою, який наголошував на необхідності кожній людині чітко усвідомити свою роль у суспільстві, знайти „сродну працю”. Філософ наполягав на необхідності активної взаємодії філософії та мистецтва, що стало наріжним принципом його теорії виховання гармонійної особистості. Ідеї Г. С. Сковороди знайшли своє яскраве підтвердження у літературній практиці XIX–XX ст. (Т. Шевченко, І. Франко, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, В. Винниченко, М. Вороний, М. Хвильовий, Л. Костенко та ін.).

Сьогодні одним із пріоритетних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні, є виховання особистості, здатної творчо мислити, приймати нестандартні рішення, гнучко реагувати на зміни в умовах життєдіяльності суспільства. Формування творчої особистості, реалізація її природних нахилів і здібностей в освітньому процесі є стратегічним завданням національної освіти. На пошук нових шляхів і засобів розкриття неповторного творчого потенціалу особистості зорієнтовані концепції загальної середньої освіти, національного виховання та концепція художньо-естетичного виховання учнів.

Проблема естетичного виховання у естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована у спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, С. Русової, Е. Михеєвої, К. Ушинського. Філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглянуто в наукових працях Ю. Борева, І. Гончарова, М. Киященка, В. Ядова. Психологічні основи естетичного виховання досліджували Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, Б. Теплов та ін. Видатні вчені, естети і педагоги Ю. Боров, О. Буров, В. Вансаалов, Л. Волович, І. Долецька, М. Каган, Л. Коган, В. Розумний, В. Скаторщиков, Є. Квятковський, М. Лайзеров, А. Макаренко, О. Семашко, В. Сухомлинський, В. Шестакова зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання, визначивши і обґрунтувавши основні поняття системи естетичного виховання. Важливі питання теорії і методики естетичного виховання підростаючого покоління висвітлено в працях Л. Коваль, В. Передерій, Ю. Фохт-Бабушкіна, Т. Цвілих, Г. Шевченко, А. Щербо та ін.

Проблема інтересу досить широко висвітлена у працях Б. Г. Ананьєва, Н. М. Бібік, Л. І. Божович, О. Н. Дем'янчука, А. Г. Здравомислова, В. В. Зубарева, Н. Г. Морозової, А. Н. Сохора, З. Є. Файчак, Ю. У. Фохт-Бабушкіна, Г. І. Щукіної та ін. Окремі її аспекти проблеми відображено в працях з питань естетичного виховання підлітків засобами мистецтва В. Г. Бутенка, С. І. Жупанина, Л. Г. Коваль, І. В. Крицької, О. В. Лобової, О. П. Рудницької, Г. М. Падалки, О. В. Сороки, І. М. Таран, В. В. Тушевої.

Значний внесок у розв'язання проблеми естетичного виховання зробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені як М. Аріарський, Д. Генкін, Г. Єскіна, Г. Загадарчук, В. Кірсанов, О. Миронюк, І. Петрова, Ф. Соломонік, котрі розглядають процес естетичного виховання як цілеспрямоване формування якостей всебічно розвиненої особистості, що дає можливість їй сприймати природні та соціальні реалії, діяти та творити відповідно до загальнолюдських ідеалів гармонії та краси. За останні роки опубліковано також багато праць що стосуються зокрема естетичного виховання школярів (Ф. Говорун, Б. Коротяєв, В. Левін, В. Моляко, Ю. Петров, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, В. Романець, В. Цапок).

Одним із дієвих факторів формування та естетичного виховання особистості виступає образотворче мистецтво. Про це йдеться у ряді досліджень відомих науковців, які нині вже стали класичними (В. Бутенко, О. Дем'янчук, І.Зязюн, Л.Коган, С. Коновець, Б.Ліхачов, Н. Миропольська, Б. Неменський, Г. Шевченко, Б. Юсов та ін.). Педагогічні аспекти використання творів образотворчого мистецтва неодноразово були предметом пильної дослідницької уваги ряду теоретиків і практиків (О. Алавідзе, В. Алексеева, Е. Белкіна, Н. Ветлугіна, В. Вільчинський, В. Єзікеєва, С. Коновець, Н. Кульчинська, В. Кузін, Г. Лабунська, М. Лещенко, Л. Масол, О. Мелік-Пашаєв, Т. Пеня, Ю. Протопопов, С. Раппопорт, Н. Рева, О. Рудницька, О. Савченко, Н. Сакуліна, Г. Тарасенко, Т. Шуртакова, О. Щербаков, Є. Флеріна, А. Щербо та ін.). Більшість дослідників важливим завданням художньо-естетичного виховання вважають формування у підлітків свідомого та цілісного сприймання естетичної цінності, унаочненої у творах образотворчого мистецтва. Вони обстоюють позицію необхідності збагачення його особистості різноманітними духовно-художніми враженнями, емоційним сприйняттям навколишнього світу тощо.

Докладний аналіз світової історії становлення знань про керівництво педагогічним процесом на заняттях з образотворчого мистецтва станом на початок 1990-х років подано у праці С. П. Свида та Є. А. Антоновича „Педагогічне керівництво образотворчою діяльністю школярів”.[4] Зокрема, проаналізовані як перші праці з цього питання, які з'явилися у останній чверті XIX ст. та першій чверті XX ст. і, які присвячені головним чином психології дитячої творчості (Е. Кук, К. Річчі, М. Перез, Е. Барнес, Д. Броун, Г. Керненштейнер, Е. Клапперд, Г. Роума, В. Креч, С. Бурт, В. Штерн, К. Бюллер, С. Шуман, В. Бехтерев, С. Левітін, Ю. Болдирев, Ф. Шміт, А. Бакушинський, Є. Флеріна, К. Лепілов, Н. Рибников, так і пізніші – таких авторів як Х. Енг, Ф. Гудінуг, Л. Виготський, Н. Сакуліна, В. Киреєнко, Б. Горновський, Г. Рід, Б. Ковач, В. Мухіна та ін.

Як вказують С. Свид та Є. Антонович, останнім часом у світовій педагогіці значне поширення отримала концепція спонтанного естетичного розвитку (Б. Ковач, В. Лоуенфельд, В. Брітен та ін.), заснована на переконанні в тому, що оскільки процес художнього удосконалення є непізнаним, то дітям треба надати змогу вільного самовираження.[3]. Прихильники цієї концепції обстоюють позицію невтручання дорослих у дитячу образотворчу діяльність, намагаючись довести шкідливість цілеспрямованого розвитку в дитини навичок і вмінь. Але, на нашу думку, ця концепція є хибною (на це вказує також ряд учених, зокрема В. Киреєнко). Іншу позицію займають послідовники вчення Л. Виготського, які обстоюють провідну роль навчання в розвитку дитини (А.

Бакушинський, Н. Волков, Є. Ігнат'єв, В. Киреєнко, В. Мухіна, Є. Кондахчан, Т. Комарова, В. Кузін, Г. Лабунська, П. Павлінов, Н. Оакуліна та ін.).

Власне С. Свид та Є. Антонович зосереджують головну увагу на визначенні оптимальних умов активізації образотворчої діяльності підлітків та розробці ефективної системи керівництва нею, побудованій на врахуванні психологічних особливостей цієї вікової категорії.

Автори звертають особливу увагу на внесок відомого радянського мистецтвознавця А. Бакушинського у визначення змісту й методів художнього виховання, який, зокрема, вважав, що художнє виховання має ґрунтуватися на розвитку не лише творчо-вольової, але й емоційної сфери. „Уся педагогічна робота, – писав А. Бакушинський, – може здійснюватися в двох головних напрямках: переживання (з переважанням емоційно-вольових моментів) і пізнання (з переважанням логічно-мислительних процесів). Між цими напрямками немає непрохідної прірви. Елементи пізнавальні неминує є в переживанні, а процес вивчення спрямовується волею, забарвлюється тією чи іншою емоцією” [цит. за: 3, с.12]. Виходячи з того, що до того часу загально визнаною у навчанні малювати вважалася необхідність логічно-раціонального мислення (Л. Альберті, А. Дюрер, К. і А. Дюпюї, А. Ажбе, Д. Кардовський, І. Євдокимов, М. Попов, А. Сапожников), ідеї А. Бакушинського, носили переламний, іноваційний характер і як такі склали підґрунтя для появи ряду концепцій виховання, здійснюваних засобами образотворчого мистецтва (Б. Неменський, А. Мелік-Пашаєв, Ю. Бабанський, Б. Лихачов, Г. Орловський, Б. Носов та ін.).

На основі вказаного можна зробити висновок про те, що проблема успішного педагогічного керівництва процесом образотворчої діяльності дитини є настільки складною і неоднозначною, що для свого вирішення потребує особливої гнучкості, тактовності, врахування низки різних факторів і умов, прикладення зусиль науковців з різних галузей знань, застосування інтердисциплінарних методик тощо. Більше того, кожне вирішення цієї проблеми невіддільне від того чи іншого соціального контексту. Саме тому при всій значущості і цінності запропонованих раніше методик, жодна з них не відповідає потребам сучасності, як така, що не відповідає на ті виклики, які ставить глобалізоване інформаційне суспільство. В ситуації, коли все дуже швидко змінюється – правила, підходи, завдання, коли головними суспільними надбаннями визнано плюралізм і релятивізм, виникає нагальна необхідність осмислити проблему шкільного мистецького навчання і пов'язану з нею проблему естетичного виховання в сучасних умовах.

Висновок. Таким чином, на основі опрацьованих джерел можна зробити висновок про те, що проблема естетичного виховання підлітків

засобами образотворчого мистецтва як такого, що вкрай необхідне для збереження духовності, морального здоров'я нації, нарощування інтелекту і подальшого повноцінного розвитку суспільства, вже давно потребує спеціального фахового дослідження. Як свідчить вищевказане, окремі аспекти цієї проблеми час від часу спорадично висвітлювалися вченими різного рівня. Їхні думки мають стати підґрунтям системного комплексного дослідження педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами образотворчого мистецтва, дослідження, необхідність появи якого є вже не тільки назрілою, але й вкрай необхідною умовою.

До перспективних напрямків дослідження зазначеної проблеми слід віднести аналіз праць сучасних науковців в галузі естетичного виховання підростаючого покоління засобами образотворчого мистецтва, та проведення дисертаційного дослідження з означеної теми.

Література

1. Левчук Л. Основи естетики : навч. посібн. [для учнів 10–11 класів середніх загальноосвітніх закладів] / Лариса Левчук, Олена Оніщенко. – К. : Вища школа, 2000. – 270 с.
2. Макарова О. С. Особливості взаємовідносин учителя з молодшими школярами в художній комунікації / О. С. Макарова // Реклама і дизайн в умовах глобалізації вищої освіти та інформаційної інтеграції : зб. наук. пр. / [ред кол. : М. П. Ліфінцев (гол. ред.), Є. А. Антонович (упоряд. і відп. ред.), А. В. Чебикін та ін.]. – К. : Інститут реклами, 2005. – Вип. 3. – С. 156–158.
3. Свид С. П. Педагогічне керівництво образотворчою діяльністю школярів : курс лекцій для студентів худож.-графіч. фак-тів пед. інститутів та ун-тів. – Ч. І. / Свид С. П., Антонович Є. А. – Івано-Франківськ : ПУ, 1992. – 120 с.
4. Чихурський А. Комплексне використання мистецтв у процесі естетичного виховання молодших школярів / А. Чихурський // Початкова школа : науково-методичний журнал. – 2008. – №1. – С. 43–45.